

Professori Kyösti Kiuasmaa

Tampereen Yliopisto, Suomen Historian Laitos

SUOMEN 1500 - LUVUN

SÄÄTYLÄISIÄ JA TOIMIHENKILÖITÄ

Prof. Kiuasmaa piti Tampereen Sukututkimusseuran tilaisuudessa toimintavuonna 1984 2 mittavaa esitelmää. Julkaisemme ne Vuosikirjassamme molemmat. Ensimmäinen käsitteli säätyjakaisen yhteiskunnan liikkumattomuutta ja virkamiestoimintoja siinä.

Toinen esitelmä käsitteli sukunimiä ja niihin liittyviä erikoispiirteitä.

Vaikka ne julkaistaan Vuosikirjassa samassa yhteydessä ne kumpikin ovat omia asiakokonaisuuksiaan.

Säätyjakaisen yhteiskunnan liikkumattomuus on ollut tavanomainen luonnehdinta tarkasteltaessa väestökysymyksiä keskiajalta tai esi-industrialliselta kaudelta, 1500 - 1700-luvulta. Keskiajan osalta niukat ja aukolliset lähdetiedot eivät salli kovinkaan pitkälle ulottuvaa päättelyä demografisista kysymyksistä. Uuden ajan puolelta, 1500-luvulta, on käytettävissä jo yhtenäisiä lähdesarjoja, joista tietyin varauksin on väestömäärään ja osin myös joidenkin väestökerrosten mobiliteettiin liittyviä tutkimuksia tehtävissä. Nämä yhtenäiset lähdesarjat ovat pääasiassa kameraaliasiakirjoja, voutintilejä paikallisella tasolla ja vastaavan keskushallinnon, raha- ja laskukamarin aineistoa. Täydennettyinä muulla, monesti varsin katkelmallisella lähdemateriaalilla, tilikirja-aineisto voi antaa ajan yhteiskunnasta, erityisesti kruunun toimihenkilöistä, jo melko hyvän ja monin kohdin aukottomankin kuvan. Erityisesti sosiaalinen mobiliteetti tai sen puuttuminen on sangen pitkälle pääteltävissä näiden

lähdesarjojen virallisista ja julkisen vallan käyttöön laadituista tiedonannoista.

Suomessa 1500-luvulla toiminutta virkakuntaa on selvitetty ylimpien johtomiesten osalta monissa elämäkertatutkimuksissa. Tällaisen yksilötason jälkeen huomio on kiinnitetty jo vaikeammin selvitettäviin toimihenkilöryhmiin. Suomessa toimineiden voutien virkauraa on tutkinut RENVALL (1949), ja lainlukijoita on selvittänyt BLOMSTEDT (1958). Täydentäviä tietoja saa LEHTISEN (1961) tutkimuksista. Omat tutkimukseni koskevat 1500-luvun jälkipuolen Suomen yleis- ja paikallishallinnon kirjurihenkilöstöä (1962) ja saman ajan alempaa sotilaspäällystä (1968). Aikakauden yhteiskunta- ja väestötutkimusta on kovin niukasti myöhemmin harrastettu. Itse asiassa kirjallisuudestamme puuttuu vielä kokonaan Ruotsin vallan ajan Suomea koskeva yhtenäinen sosiaalishistorian esitys, johon lienee jo perustutkimusta riittävästi olemassa. Tosin hiljattain ilmestyneessä ja ansiokkaassa Suomen taloushistoriassa (1. osa 1980) käsitellään väestökysymyksiä 1500-luvunkin osalta, mutta esitys keskittyy lähes yksinomaan talonpoikaisdemografiaan. Säätyläisen ja toimihenkilöitä jäävät enemmän tai vähemmän kokonaan tarkastelun ulkopuolelle.

Kokonaiskuvan saaminen siitä, millaiselta Suomen 1500-luvun yhteiskunta eri väestökerroksin esitettynä näytti, tuottaa edelleen vaikeuksia. Seuraavat yhteiskuntaaporaat voidaan kuitenkin läpileikkauksena suunnilleen määrittää ja arvioida alemman rälssin ja ns. aatelittoman säätyläistön osalta:

virkasäätyläiset

siviilihallinnossa n.	500	ruokakuntaa
sotilashallinnossa	200	"
papistoa	300	"

(käytettäessä kerrointa 5 - arviolta n. 4500-5000 henkeä)

Aikakauden porvaristosta säätyläisiin on luettava ulkomaankauppaa harjoittaneet, joiden varallisuudesta on tietoja taksoitus- ja tulliluetteloissa; pääosa tästä väestöryhmästä oli ruotsalais- tai saksalaissyntyisiä

varakas kaupunkiporvaristo n. 200 ruokakuntaa
(1000 henk.)

Monet lähdetiedot viittaavat siihen, että vauraimmasta talonpoikaiskerroksesta, nimismiesten ratsutalollisten, maakauppiaiden ja kestikievarinpitäjien sekä osaksi myös lautamiesten ja verokuntamiesten piiristä hakeuduttiin alempiin kruunun tehtäviin ja ainakin pyrittiin sosiaaliseen mobiilitettiin. Hopeaveroluettelot(1571) ja sitä täydentävät tiedot 1580-luvulta osoittavat tällaisen talonpoikaiseliitin varallisuutta ja vahvaa asemaa omassa yhteisössään. Tässä on arvioitu tällaisen sosiaalikerroksen osuudeksi alemmasta säätyläistöstö

suurtalonpojat 250 - 300 ruokakuntaa(n. 1250 - 1500 henkeä)

Kaikkiaan säätyläistöä oli Suomessa 1500-luvun lopulla n. 6700 - 7500 henk. Suomen väkiluvusta(250 000) heidän osuutensa oli enintään n. 2,5 - 2,6 %.Ruotsissa kruunun virkakuntaa ja vast. väestöä lienee ollut ainakin kaksinkertainen määrä.

Siviilihallinnon virkakunta muodostui pääosin keskuslinnojen ja voutikuntien henkilöstöstä. Voutien ja alivoutien kerros oli parhaiten palkattua, sen jälkeen tulivat linnan- ja kihlakunnankirjurit ja heidän jälkeensä epäluulinen ase- ja voudinmiesten hevostenhoitajien(oriinratsastajien), vartijoiden ym:n joukko. Kruunun yleishallinnon henkilökunta saman ajan Suomessa oli osaksi sotakauden johdosta kasvanut huomattavan suureksi. Täällä oli mm. sotaväen palkanmaksajia, voudintilien tarkastajia, provianttimestareita ennen muuta useasti vaihtuneiden käskynhaltijoiden apulaiskuntaa. Sotaan liittyi myös ruudinvalmistuksen(salpietarikeittomöiden) henkilöstö sekä 1580-luvulta alkuaan kasvanut satamien ja laivanrakennustarhojen päällystä. Suomessa on kaikkiaan toiminut n. 1560-1600 välisenä aikana:

Paikallishallinnon henkilökuntaa	750 henkilöä
Yleishallinnon	" 450 "

Sotakaudella Suomen alempi sotilaspäällystö (lippukuntien ja lippueiden päämiehistä neljänneksen mestareihin ja katse-
selmuskirjureihin) sekä laivatarhojen ja varustustoimen (ty-
kistön) päällystö muodostavat seuraavat ryhmät:

Jalkaväkilippukunnat	306 henkilöä
Ratsuväkilippueet	96 "
Kenttä- ja maaretken tykistö	78 "
Laivasto ja satamat	420 "
yhteensä	900 henkilöä

Kruunun siviili- ja sotilashallinnossa oli siis palvellut 1560-1600 välillä Suomessa kaikkiaan n. 2000 eriasteista toimihenkilöä, kun kummankin hallinnonalan yhteiset toimenhoitajat on summasta vähennetty. Vuosittain (1580-90-luvulla) maassa liikkui n. 600-700 kruunun toimihenkilöä. Tehtävien kasvu vilkastutti ihmisten keskinäisiä suhteita ja yhä useammin talonpojisto joutui tekemisiin kruunun väen kanssa - tosin joskus varsin kyseenalaisissa tilanteissa, kun sotaväki harjoitti kaikenlaista mielivaltaa ja veronkantajat toimillaan kiristivät mielialaa. Julkisen vallan palveluksessa ollut väestöaines muodostaa jokseenkin yhtenäisen vouti- ja kirjuri luokan, jossa oli jäseniä kaikista säädyistä, talonpojistoa luonnollisesti vähiten. Varsinaista rälssimies-ainesta oli siviilihallinnon piirissä n. 10-11% ja sotilashallinnossa n. 20%. Armeija (erityisesti ratsuväki) oli vielä kauan aatelin pääpalvelusala kruunun toimissa. Tarkkaa tietoa siitä, kuinka paljon kruununmiesten luokkaan hakeutui papistosta ja porvaristosta, ei ole käytettävissä, mutta varmaa on että tällaista siirryntää oli varsin näkyvästi tapahtunut.

Kruunun toimihenkilöstö edusti ajan yhteiskunnassa varsin tuntuva sosiaalista mobiliteettia. Siviilihallinnossa n. 44% kaikista voudeista vaihtoi virkapaikkaansa ja kirjuriportaasta n. 15-18% oli ainakin kerran esiintynyt uudessa voutikunnassa tai keskuslinnassa. Päinvastoin kuin aikaisempi tutkimus on luullut, voudit ja kirjurit ovat monessa tapauksessa lähteneet liikkeelle paremman työpaikan toivossa. Voudesta suunnilleen kolmannes ja kirjureista n. 42%

on selvästi siirtynyt paremmin palkattuun toimeen. Erityisesti jälkimmäisen toimihenkilöstön siirtyessä voutikunnista kruunun yleishallinnon tehtäviin n. 60% näistä siirtyjistä on selvästi kohonnut asvostuksessa ja palkkauksessa. Asemaansa parentaneista (ja yli oman linnaläänin) siirtyneistä voudeista oli rälssimiesainesta 60%. Ehkä on todettavissa, että kyvykkäin aines siirtyi eikä suinkaan -kuten aikaisemmin on päätelty -heikoin aines on joutunut erotetuksi toimestaan. Sotilashallinnossa taas joka toinen päämiesportaan edustaja oli tullut johtavaan asemaansa alemman vänrikkiluutnanttita-son välityksellä ja taas tällä portaalla palvelleista joka kolmas oli ollut sitä ennen neljänneksenmestarina tai vastaavassa asemassa. Yleisesti koko sotilashallinnon kaikista siirroista kaksikolmannesta oli merkinnyt asianomaisille ylennystä tai paremmin palkattua asemaa.

Yhteiskunnan liikkumattomuus ei siis näkynyt suinkaan kirjuriluokan toimenhoidossa. Kun myös maan rannikko- ja kaupunkiväestöä osallistui kruunun antamien tehtävien hoitoon, saattoi perittyä sosiaalista staattisuutta vielä näkyä maan pääväestön, pientalonpojiston laajoissa kerroksissa.